

LES PRIMERES COLÒNIES ESCOLARS DE NINS I DE NINES A LES ILLES BALEARS (1893 I 1904)

Carlos Menguiano Rodríguez

RESUM

Aquest treball analitza l'origen, el context històric i el desenvolupament d'una experiència historicoeducativa pionera a les nostres illes: les primeres colònies escolars de nins (1893) i de nines (1904) organitzades per la Diputació de les Illes Balears. Per tal de recuperar la memòria d'aquesta experiència renovadora, s'han analitzat diverses fonts històriques, juntament amb les memòries i la documentació relativa a aquestes colònies conservada a l'Arxiu General del Consell de Mallorca.

RESUMEN

Este trabajo analiza el origen, el contexto histórico y el desarrollo de una experiencia histórico-educativa pionera en nuestras islas: las primeras colonias escolares de niños (1893) y de niñas (1904) organizadas por la Diputación de las Islas Baleares. Con el fin de recuperar la memoria de esta experiencia renovadora, se han analizado diversas fuentes históricas, junto con las memorias y la documentación relativa a estas colonias conservada en el Archivo General del Consell de Mallorca.

INTRODUCCIÓ

Des dels seus orígens, el Grup d'Estudis d'Història de la Educació de la Universitat de les Illes Balears ha assumit un compromís amb l'estudi i la difusió de la memòria i el ric patrimoni històric educatiu de les nostres illes. Una de les darreres activitats realitzades per aquest grup ha estat la recent exposició «Les Colònies Escolars de la Diputació Provincial (1893-1936): El llegat documental»,¹ realitzada en col·laboració amb l'Arxiu General del Consell de Mallorca.² Aquesta exposició va romandre oberta al públic durant els mesos d'octubre i novembre de 2023 en el Centre Cultural la Misericòrdia de Palma i presentava l'origen històric de les colònies escolars i la seva implantació a Balears des de finals del segle XIX fins a l'inici de la Guerra Civil. La gran part de l'exposició se centrava a narrar com era la vida interna d'aquestes colònies, utilitzant les memòries, diaris, dibuixos i fotografies conservades d'aquella època.

1. Els panells de l'exposició es poden consultar a: <<https://historiaeducaciosocial.uibvirtual.es/exposicio-les-colonies-escolars-de-la-diputacio-de-balears-1893-1936-el-llegat-documental/>>. Darrer accés [10/05/2024].

2. Aquesta exposició ha estat realitzada en el marc del projecte de recerca «Historia pública de la educación en España (1970-2020). Percepción social, memoria colectiva y construcción de imaginarios sobre los docentes y sus prácticas» (Ref. PID2020-113677GB-I00/MCIU/AEI/10.13039/501100011033; i FJC2021-046940-I/MCIU/AEI/10.13039/501100011033/NextGenerationEU/PRTR).

L'objectiu de l'exposició era recuperar la memòria d'aquestes experiències pedagògiques renovadores, d'implantació molt primerenca a Mallorca, les quals resulten ser les predecessores dels actuals i molt coneguts campaments d'estiu i clubs d'esplai.³ Per dinamitzar l'exposició i les seves diverses activitats complementàries i didàctiques, es va posar a disposició dels visitants un qüestionari digital on es podien deixar comentaris. Així hem pogut valorar la coneixença dels orígens històrics d'aquestes pràctiques educatives renovadores en les nostres illes per part de l'alumnat i del públic en general. Els qüestionaris contestats denotaven un desconeixement d'aquesta experiència pedagògica. Alguns comentaris expressaven sorpresa per «l'existència d'aquestes colònies» (núm. 70, 2023) «y todo lo que se hacía en ellas» (núm. 54, 2023). Altres s'astoraven comprovant que «antiguamente ya había interés por una metodología más práctica y dinámica con el entorno» (núm. 40, 2023) o en descobrir «la quantitat d'activitats diferents i divertides que es realitzaven» (núm. 23, 2023). També els impressionà «la gran quantitat de documentació que hi ha sobre les colònies» (núm. 92, 2023) o «la documentació, fotografies, dibuixos dels infants entre d'altres que es guarden en bon estat d'aquella època» (núm. 58, 2023). Ens crida l'atenció el fet que en general s'ignorava que aquestes pràctiques educatives «empezasen tan pronto» (núm. 13, 2023) en el temps, admetent qualcú fins i tot que «no sabia res d'aquestes colònies i m'ha semblat molt interessant, ja que sempre havia pensat que tot això era molt nou» (núm. 111, 2023).

Degut a l'interès i la curiositat que aquest tema va despertar en l'audiència, hem considerat oportú elaborar el treball que aquí es presenta, i que explica amb més detall com foren les dues primeres experiències colonials de nins i nines a Balears. Tot seguit aportarem una narració basada en documents històrics sobre l'origen i el significat històric d'aquestes experiències pioneres a les illes.

CONTEXT HISTÒRIC DE LES PRIMERES COLÒNIES ESCOLARS

Les colònies escolars començaren a Suïssa organitzades per Walter Bion, qui l'any 1876 va dur a terme una primera experiència amb 68 nins de Zurich a les muntanyes del cantó d'Appenzell. Aquesta colònia s'inspirava en el principi higienista característic d'aquestes pràctiques, amb l'objectiu de millorar la salut dels infants pobres que vivien a ciutats (Pereyra-García Castro, 1982, p. 155-56). Aviat aquesta pràctica pedagògica va començar a expandir-se a altres cantons suïssos i altres països europeus, com Alemanya i Anglaterra (1878), Àustria (1879), França (1881), Rússia (1882), Itàlia i Holanda (1883) o Bèlgica (1886) (Cambeiro Martínez, 2006-2007, p. 195).

3. Actualment el GEDHE està fent un projecte de *crowdsourcing* per incentivar l'intercanvi de testimonis, memòries i documents al voltant d'aquestes activitats i experiències d'oci educatiu més recents. Vegueu: «Jo també vaig anar de campaments i colònies», Facebook. URL: <https://www.facebook.com/groups/806678417905942> [últim accés: 10/05/2024] i «Jo també vaig anar de campaments i colònies». Universitat de les Illes Balears. URL: <https://historiaeducaciosocial.uibvirtual.es> [últim accés: 10/05/2024].

L'any 1887 es varen iniciar les primeres colònies escolars a Espanya organitzades pel director del Museu Pedagògic Nacional Manuel Bartolomé Cossío a San Vicente de la Barquera i, a partir de 1890, també a Granada (Otero Urtaza et al., 2013; Rodríguez Pérez, 2016). Temps després, el Reial decret de 26 de juliol de 1892 del Ministeri de Foment assumia el benefici d'aquest tipus d'activitats i en recomanava el finançament i aplicació, fet que impulsaria l'expandiment d'iniciatives colonials per diversos indrets del país com Barcelona, Santiago de Compostel·la, València o Mallorca (Colom Cañellas, 1984; González-Agàpito Granell et al., 2002; Cambeiro Martínez, 2006-2007; Moreno Martínez, 2009; Jaume Campaner, 2010; Comas et al., 2011). Aquest mateix decret apuntava a un marcat principi higienista i compensatori que tindrien aquestes colònies escolars a Espanya, considerades com una resposta pel «daño causado por el predominio de la educación intelectual», el «pobre e imperfecto desarrollo físico en los niños» que vivien a ciutats i el seu «enfermizo espíritu (...) luego enervado en las manifestaciones sociales» (Gaceta de Madrid, 1892, p. 353). Les colònies, per tant, s'adreçaven principalment que «los niños pobres y enfermizos puedan recuperar la salud, robustecerse y ser más tarde miembros útiles de la Sociedad», mitjançant «la acción regeneradora de la educación fuera de la escuela» (Gaceta de Madrid, 1892, p. 353-4).

En aquest mateix decret, per tant, quedaven evidenciats els dos objectius fonamentals d'aquestes colònies. Un era la millora de la salut en temps en què Espanya tenia taxes de mortalitat infantils molt més altes que altres països. L'altre, desenvolupar l'educació física, intel·lectual, social i moral de la infància més vulnerable (Moreno Martínez, 2009, p. 137-8). D'aquesta manera, les colònies tractaven fonamentalment de «posar els nens en contacte amb la natura per proporcionar-los l'ambient més adequat per al seu desenvolupament físic i la millora de la seva salut» sent «una ocasió òptima per a practicar l'exercici físic, el joc i garantir una bona alimentació, al mateix temps que per a la introducció d'hàbits de neteja personal; sense oblidar l'acció socialitzadora i el desenvolupament intel·lectual» (González-Agàpito Granell, 2002, p. 327). Ara bé, no hauríem de passar per alt que les colònies també suposaren un espai d'experimentació pedagògica, atès que:

"Anar de colònies implicava fonamentalment abandonar l'escola i trobar-se una relació amb els mestres plenament diferent, on la companyonia i l'ambient feien la relació professor-alumne més propera i per tant menys estructurada. A més, les colònies implicaven descobrir nous espais educatius i noves perspectives pedagògiques, on la vida a l'aire lliure, a instal·lacions absolutament diferents a les escolars, facilitaven els jocs, l'esport, l'excursió i un aprenentatge viu, directe, actiu, en relació plena amb la natura i els companys" (Colom Cañellas, 2016, p. 70).

En definitiva, aquest espai d'educació no formal significava noves possibilitats educatives per a nins i nines, però també, i molt especialment, per als i les mestres qui, tot i assumir l'objectiu principalment higienista, també aprofitaren aquest nou marc educatiu d'experimentació.

LA PRIMERA COLÒNIA ESCOLAR DE NINS A LES ILLES BALEARS (1893)

La primera colònia escolar de les Illes Balears fou organitzada l'any 1893 a Mallorca sota la direcció del jove mestre Miquel Porcel Riera (1869-1933), regent de l'Escola Annexa a la Normal de Mestres de Palma —i aleshores responsable de la formació pràctica de l'alumnat de magisteri—. Aquest mestre manacorí era un dels mestres renovadors d'aquella època, i era considerat com «l'encarregat de codificar a nivell de pràctica les dues grans aportacions de la pedagogia nova d'aquells temps: l'activisme i l'higienisme» (Colom Cañellas, 1984, p. 62). Aquests principis també orientaren l'organització de la primera colònia que, al cap i a la fi, serviria com a model —amb algunes modificacions— per a totes les colònies a Balears fins a l'inici de la Guerra Civil (Jaume Campaner, 2010, p. 41-42). Així doncs, com es va originar i desenvolupar aquesta primera colònia de cabdal importància?

El Proyecto de Colonia Escolar, presentat pel mateix Porcel a la Comissió Provincial —que l'havia d'aprovar i finançar—, reflecteix alguns punts clau per a la realització de «una innovación tan beneficiosa» (Porcel Riera, 1893a). En primer lloc, proposa la composició del personal pedagògic encarregat d'aquesta tasca: Porcel en qualitat de mestre-director i tres estudiants de l'Escola Normal de Magisteri en qualitat d'auxiliars. Per tant, Porcel evidencia des de l'inici la utilitat de la colònia com un espai de formació per a futurs docents, essent una oportunitat excepcional perquè aquests aprenents poguessin «ejercitarse en la práctica de la educación y de la enseñanza» (Porcel Riera, 1893a). A més d'aquests quatre docents, s'hi afegirien dos servents «para atender al aseo, recados, comprar y cocinar» (Porcel Riera, 1893a). En segon lloc detalla el nombre de nins que podrien beneficiar-se d'aquesta primera colònia: setze, «escogidos entre los pobres, débiles o enfermizos de las escuelas públicas de Palma y de la Casa-Misericordia» (Porcel Riera, 1893a), tots majors de nou anys. Tot seguit, fent referència a l'emplaçament, Porcel manifesta que «ningún punto parece más indicado para la instalación de la Colonia que el Puerto de Sóller, en el local denominado Sta. Catalina, hoy casi desocupado, muy espacioso, bien situado, próximo al mar y muy saludable» (Porcel Riera, 1893a). L'edifici era propietat de l'ajuntament i es confiava amb una cessió temporal. També insisteix en la durada mínima de la colònia, un mes —entre el 31 de juliol i el 31 d'agost de 1893—, temps en el qual es duria a terme un pla d'educació íntegra, desenvolupant «excursiones, estudios, baños, paseos y juegos que robustezcan el cuerpo, enriquezcan la inteligencia y formen el carácter de los pequeños colonos» (Porcel Riera, 1893a). A més a més, el projecte de Porcel reflecteix la voluntat de fer front a les dificultats econòmiques d'aquesta primera colònia, assumint que seria necessari que almenys una part dels materials i mobles fossin aportats per l'Ajuntament i els veïnats de Sóller, plantejant-se fins i tot «ofrecer algunos míos o recogidos entre amigos» (Porcel Riera, 1893a). Per a la manutenció, Porcel calcula en el projecte una despesa mitjana d'1,83 pessetes per persona i dia, que seria «inferior al de las demás colonias que he tenido ocasión de estudiar» (Porcel Riera, 1893a) —les més cares, les de París, 3,25 francs, i les més assequibles, les de Zurich, 1,94 francs—

en què s'inclourien «cuatro comidas diarias» (Porcel Riera, 1893a). Finalment, el projecte de Porcel assumeix que l'èxit de la colònia s'avaluaria d'acord amb dos criteris: les «medidas antropométricas tomadas a los colonos al principio y al fin de su permanencia para observar su desarrollo físico» i els diaris que alumnes i mestres auxiliars redactarien «de cuanto ocurra durante la temporada» (Porcel Riera, 1893a). El Proyecto de Colonia va ser aprovat quatre dies més tard per la Diputació, i la primera colònia va iniciar-se el dia previst.

Per a conèixer com es va desenvolupar efectivament la colònia ens servirem de la memòria que el mateix Porcel va presentar al final de l'expedició amb la finalitat d'informar les autoritats. A les primeres pàgines, Porcel confirma que la selecció del personal auxiliar es va realitzar «entre los más aprovechados alumnos de la Escuela Normal de Maestros» (Porcel Riera, 1893b): Juan Terrasa Payeras, Sebastián Riera Moragues i Raimundo Vicens Clar. Pel que fa als colons, foren seleccionats pels mestres de la Casa de la Misericòrdia i de tres escoles públiques de Palma d'entre els alumnes més necessitats. Les edats dels setze colons escollits diferien bastant de la previsió inicial, ja que el menor tenia set anys i el major disset. Per això, Porcel escriu a la memòria la conveniència de «fijar algo más elevado el mínimo de edad o determinar cierto grado de instrucción para que resulten las inteligencias de la misma altura» amb la finalitat que sigui «más fructífera la enseñanza» (Porcel Riera, 1893b) en les successives colònies. D'altra banda, Porcel celebra l'elecció de l'oratori de Sta. Caterina i afirma que «pocos edificios hubiéramos encontrado en la provincia que reunieran idénticas condiciones de salubridad, buen panorama, capacidad y proximidad al mar, al centro de la población y facilidad de abastecimiento» (Porcel Riera, 1893b).

Segons la memòria, la vida diària de la colònia estava organitzada punt per punt, de tal manera que «el ocio fuese desconocido» (Porcel Riera, 1893b) i els participants sempre estiguessin ocupats, tot dins un programa detallat d'educació integral. Entre les activitats programades a diari amb l'objectiu d'enfortir la condició física dels nins, hi havia els banys a la mar a primera hora del matí, acompanyats de nombrosos jocs i exercicis gimnàstics. A tot això, se sumaven freqüents passejades per les rodalies del Port de Sóller i nombroses excursions: quatre a Sóller —amb la finalitat de visitar llocs d'interès patrimonial i social, tals com fàbriques, fonts i monuments— i altres sis més llargues a Fornalutx, cala Tuent, el torrent de Pareis, Lluc, Inca i Deià. Moltes d'aquestes activitats s'amenitzaven amb «ejercicios de canto a que los niños se mostraron aficionados en extremo» (Porcel Riera, 1893b), tot plegat es complementava amb una «alimentación nutritiva, frecuente, abundante e higiénica» consistent amb quatre àpats diaris que Porcel descriu així: «almuerzo con plato fuerte» a les vuit del matí, el dinar «consistente en sopa, dos platos y fruta», un berenar cap a les sis del capvespre «de panecillos o tortas» i un sopar igual que el dinar a les nou i mitja del vespre (Porcel Riera, 1893b). L'èxit d'aquest pla es reflectia en les dades antropomètriques aportades al final de la memòria. Alguns nins marcaren un creixement de fins a vint-i-sis mil·límetres d'alçada i fins a cinc quilograms més de pes en acabar la colònia.

En qualsevol cas, Porcel no desatén la part més pedagògica d'aquesta experiència colonial. La instrucció es duia a terme amb una metodologia activa i intuïtiva, la qual cosa proporcionava «más resultado que la árida enseñanza de la escuela» (Porcel Riera, 1893b). El mètode més emprat era el de la conversació ocasional, que podia realitzar-se en qualsevol moment, per exemple, durant les passejades, les menjades o els moments d'esbarjo. També s'aprofitava qualsevol incident o fenomen, gir a la conversació o la presència d'objectes interessants per donar explicacions sobre astronomia, geologia, geografia, els viatges, les feines del camp o la fabricació artesanal. D'aquesta manera, els continguts curriculars podien ser temes com «el firmamento, el mar, los astros, las fuentes, el aceite, el yeso, el gas, el cemento, los tejidos (...) estudiados y conocidos de modo que guarden de ellos indeleble recuerdo» (Porcel Riera, 1893b). A part d'aquest ensenyament ocasional, la colònia dedicava diàriament al voltant de «cuatro horas de classe» (Porcel, 1893b), entre d'altres activitats, a la redacció del «diario de la Colonia», principal eina pedagògica d'aquesta experiència educativa. En aquest diari «cada alumno manifestaba sus impresiones» (Porcel Riera, 1893b) sense la correcció dels mestres. Porcel entenia que el valor pedagògic d'aquests escrits radicava a reflectir «como un espejo (...) la situación de ánimo, tendencias y carácter del niño, a pesar de la rusticidad de la forma, desaliño ortográfico y expresión de dudoso sentido» (Porcel Riera, 1893b). Tanmateix, els mestres normalistes redactaven un altre diari en què descrivien llurs experiències juntament amb els principals fets del dia, de tal manera que aquests escrits conformaven un recurs formatiu.

Amb l'objectiu de «hacer públicos» els resultats de les colònies i fomentar «una institución que puede producir mucho bien» (*El Magisterio Balear*, 1893, p. 7), Porcel facilitava transcripcions de fragments d'aquests diaris a diferents periòdics locals, com *El Magisterio Balear* o *El Isleño*. Aquests extractes resumien «los trabajos y la vida de tan simpática agrupación (...) al pie de la letra» (*El Isleño*, 1893, p. 1), en què feien particular esment a jocs, excursions, cançons, lliçons actives i a les múltiples experiències compartides, on la presència i la intervenció educativa de Porcel eren paleses.

D'aquestes activitats es desprèn l'alt valor educatiu de la convivència en la vida colonial, més enllà de tota finalitat higienista. Per tot això, Porcel observa al final com, malgrat la breu durada de l'experiència, tots els nins s'havien acostumat «al aseo, a la urbanidad en el comer, en el vestir, en el saludar, en el comportamiento con sus iguales, formando su carácter hasta donde ha sido posible, habituándoles a la veracidad, a la franqueza, a la imparcialidad y demás virtudes que preparan al niño para ser, cuando hombre, un buen ciudadano» (Porcel, 1893b).

ONZE ANYS MÉS TARD... LA PRIMERA COLÒNIA ESCOLAR DE NINES A LES ILLES BALEARS (1904)

La història de l'educació sovint revela les grans desigualtats socials a cada moment històric. El cas de les colònies de nines a les Balears n'és un exemple eloqüent. Mentre que alguns nins pobres d'escoles públiques de Palma gaudiren

d'algunes colònies organitzades per la Diputació a partir de l'any 1893, les nines de la capital —amb tantes o amb mancances de salubritat i educació— haurien d'esperar onze llargs anys abans de poder participar en aquests tipus d'activitats educatives.

Ja en el 1902, algunes veus denunciaven aquesta injustícia a la premsa aprofitant l'avinentesa de l'inici de la colònia de nins d'aquell mateix any: «ojalá pudiésemos anunciar la salida de otra colonia de niñas» (*La Última Hora*, 1902, p. 2). D'altres es demanaven obertament: «¿por qué no se trabaja para hacer extensivos tan provechosos beneficios a las niñas de nuestras escuelas?» (*La Almudaina*, 1902a, p. 1). L'explicació recurrent era la creixent mancança de recursos pel que feia a l'organització de les colònies, atès que les subvencions gairebé no bastaven per instal·lar la de nins «limitando el número de colonos y mermando el tiempo de su duración natural» (*La Almudaina*, 1902b, p. 2), i «por más que las niñas tengan igual derecho a la vida que los niños y que aboguen en favor de la creación de colonias de niñas las mismas razones que para los niños» (*La Tarde*, 1904b, p. 1).

El 1904, el conegut diputat provincial Alexandre Rosselló —que va tenir certa influència en la implantació de la primera colònia de 1893 (Colom Cañellas, 1984, p. 54)— es va comprometre a aconseguir una subvenció addicional de l'Estat per crear una colònia de nines, «porque los niños no son más que un término de [sic] problema y que las niñas, las futuras madres, deben tener también la necesaria vigorización» (*La Tarde*, 1904a, p. 4). Mesos després d'aconseguir la subvenció per a la colònia de les nines, la Diputació la va emplaçar en el Llatzeret del Port de Sóller (*El Magisterio Balear*, 1904, p. 234) sota la direcció de la mestra de l'Escola de Pàrvuls de Palma Paula Cañellas Alba (1874-1940), qui es va implicar en el projecte amb la idea de «proporcionar a las niñas las mismas posibilidades de acceso al campo y gozar del aire libre que los niños» (Canut Ruiz i Amorós Portolés, 2000, p. 415). Tal com va passar a la primera colònia de nins, la memòria escrita per Cañellas al final de l'experiència ens permet conèixer l'organització i desenvolupament de la colònia de nines. Segons aquesta memòria, la colònia es va instal·lar en el Llatzeret de Port de Sóller el dia 30 de juliol de 1904, conformada per tretze nines provinents de la Casa de la Misericòrdia i de quatre escoles públiques de Palma, totes elles entre els nou i els catorze anys. Al llarg del desenvolupament de la colònia, Cañellas fou assistida per altres dues mestres —Josefa Martorell i Francisca Pujol—, a més de rebre l'ajuda ocasional de Miquel Porcel, qui en aquell temps dirigia la colònia de nins instal·lada a l'oratori Sta. Caterina.

Tal com passava a la colònia dels nins, moltes de les activitats de les nines estaven orientades al «desarrollo físico y la vigorización del organismo de las colonas» (Cañellas Alba, 1904), incloent banys a la mar, jocs i «prolongada estancia a orillas del mar, donde permanecían la mayor parte del tiempo, pues solo para escribir el diario, y para comer y dormir se cobijaban bajo techado» (Cañellas Alba, 1904). Així mateix les nines realitzaven excursions a diversos punts d'interès de la comarca i «a las cumbres de las vecinas montañas» (Cañellas Alba, 1904). Les caminades eren de pocs quilòmetres els primers dies, arribant a fer recorreguts

de més de vint quilòmetres els dies posteriors. Els indrets visitats, a més dels punts d'interès culturals i naturals del Port de Sóller i Sóller, incloïen llocs assenyalats com el Penyal Bernat, Biniaraix, Fornalutx o Deià (*La Almudaina*, 1904, p. 2). Tot això es complementava amb “una alimentación sana y sencilla al par que fortificante y regeneradora” (Cañellas Alba, 1904), i s'arribà a assolir cert èxit pel que fa als resultats de les dades antropomètriques recollides a l'inici i al final de l'expedició: algunes nines varen arribar a créixer 14 mm i a augmentar fins a 2,7 quilograms de pes.

Tal com ho feia Porcel, Cañellas també donava gran importància a la instrucció i al «desenvolvimiento intelectual de las colonas» (Cañellas Alba, 1904) al llarg de l'experiència colonial. Tot i això, els problemes que troba Cañellas amb les colones il·lustren les condicions educatives d'aquestes nines. Segons Cañellas, la diferència d'edat i, sobretot, de cultura dificultava la tasca educativa a les colònies de nines, fins al punt de descobrir que «más de la mitad carecían de las nociones más rudimentarias de instrucción primaria», la qual cosa impedia servir-se del «medio de cultura que supone la redacción del Diario que cada colona debe llevar» (Cañellas Alba, 1904). Per resoldre aquestes situacions excepcionals, les mestres recorren a resums orals que, segons Cañellas, els permet «asomarnos a sus almas y asistir al proceso de su pensamiento» (Cañellas Alba, 1904). Cañellas també percebrà la «necesidad imprescindible de individualizar a cada instante» l'ensenyament, fins al punt que, «temerosas de que el nombre de *clase* asustase a las niñas, renunciamos a establecerlas» (Cañellas Alba, 1904). Els únics treballs «formals» es realitzaven mitjançant sessions diàries de lectura explicada, on una frase servia de «punto de partida de nuestra tarea pedagógica» (Cañellas Alba, 1904) per a arribar a senzilles explicacions dialogades i actives a partir dels temes que sorgien. A tot això, se sumava la lectura individual dels volums de la biblioteca de la colònia i la redacció del diari per part d'aquelles colones capacitades per fer-ho. Malgrat tot, no es deixaven desatesos els aspectes educatius, ans al contrari, la major part d'aquest treball es feia de manera activa i «informal», conferint a la tasca d'educar un aspecte diferent al que les nines estaven acostumades a les seves escoles.

En conseqüència, era durant els pasejos i excursions, o en les visites a fars, fàbriques i llocs d'interès, «con el mayor contacto posible con la realidad» (Cañellas Alba, 1904), on es desenvolupaven les explicacions sobre higiene, agricultura, ciències físiques i naturals, astronomia o història. Al llarg d'aquestes caminades, es dedicava una especial atenció a la «geografía de la comarca, de su flora, de su fauna, no tanto por lo que representan como conocimiento en sí mismos, que por fuerza tuvieron que ser rudimentarios, sino por su potencia educativa» (Cañellas Alba, 1904).

Per a Cañellas, tenia la mateixa importància el fet que, durant la convivència colonial, les nines participessin de la vida en comunitat i duguessin a terme «múltiples y variadas ocupaciones de la vida doméstica» (Cañellas Alba, 1904). Tampoc es deixava de banda l'educació del caràcter, que es fomentava mitjançant

una convivència estreta i respectuosa, i on es generaven «corrientes de afecto vivísimo» entre les nines. Fins i tot hi havia espai per a una educació estètica, que Cañellas promovia amb la contemplació i el contacte directe amb l'entorn, i es considerava reeixida quan «hasta las niñas que más indiferentes se mostraban (...), en lo alto de las montañas, al descubrir el mar sin límites, como decía una de ellas, expresaban la emoción por las soberbias bellezas del paisaje» (Cañellas Alba, 1904). Tots aquests aspectes i mètodes excedien també el simple marc higiènic de les colònies i feien possible que, al final dels 27 dies d'experiència, Cañellas es mostrés convençuda que la colònia havia estat «altamente beneficiosa y de resultados positivos para la educación en sus variados aspectos, resultados que indudablemente hubieran sido de mayor cuantía de ser el periodo de tiempo disponible relativamente más largo» (Cañellas Alba, 1904).

CONCLUSIONS

L'anàlisi de les primeres colònies escolars de les Balears ens permet comprendre que aquestes, a part de constituir-se com una institució higiènica i assistencial, van suposar un espai d'experimentació pedagògica, portades a terme per personalitats del magisteri renovador de l'època. La importància històrica d'aquestes colònies rau en el fet que van establir les bases per a la resta de les colònies a les illes. També van ser l'inici d'un projecte de llarga durada, ja que aquestes colònies de la Diputació Provincial s'anirien ampliant gradualment, fins al punt de tornar-se itinerants, amb grups de nins i nines cada vegada més nombrosos procedents de totes les illes. En una darrera etapa d'aquestes colònies històriques, fins i tot es va arribar a plantejar la idea d'omplir la costa de Mallorca de cases colonials per a la infància, somni que seria interromput per la Guerra Civil.

No obstant això, la memòria d'aquestes colònies té un valor inspirador, atès que de bon principi reivindicaren, entre d'altres coses, l'ús responsable del patrimoni natural i cultural de les illes com a espais i eines educatives, idea que competeix avui dia amb el setge del turisme de consum sobre aquests espais. En aquest sentit, les colònies històriques proposaren «un programa de culturalització desenvolupat a través de les aportacions que el medi oferia. De fet, som davant del les primeres experiències sistematitzades de pedagogia a través del medi i sobre el medi, tal com avui reclama el més aferrissat ambientalisme. I és que l'ambient o, si es vol, la natura fou també una de les pedres angulars de la nostra renovació educativa» (Colom Cañellas, 2016, p. 73).

REFERÈNCIES

Cambeiro Martínez, J. A. (2006-2007). «Colònies escolars: anàlisi històrica d'una aventura pedagògica (1876-1920)». *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* (9-10), 193-243. DOI: 10.2436/20.3009.01.11

Canut Ruiz, M. L. i Amorós Portolés, J. L. (2000). *Maestras y libros, 1850-1912: la primera Normal femenina de Baleares*. Palma de Mallorca. Universitat de les Illes Balears.

Colom Cañellas, A. J. (1984). *Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*. Centre d'Estudis Gabriel Alomar.

Colom Cañellas, A. J. (2016). *La renovació educativa a Mallorca (1880-1936): Assaig de síntesi*. Institut d'Estudis Catalans.

Comas Rubi, F.; Mottilla Salas, X. i Sureda Garcia, B. (2011). «Iconografía y representación gráfica de las colonias escolares de la Diputación de Baleares. Una aproximación a través del análisis de las fotografías de las memorias», *Revista Española de Pedagogía*, 69 (250), 445-462.

González-Agàpito Granell, J.; Marquès Sureda, S.; Mayordomo Pérez, A. i Sureda Garcia, B. (2002). *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Institut d'Estudis Catalans.

Jaume Campaner, M. (2010). «Les colònies escolars al Port de Sóller, 1893-1936», a *IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller: Societat, Geografia, Medi Ambient, Natura i Territori, Història, Patrimoni i Art i Cultura Popular* (p. 41-60). Ajuntament de Sóller.

Moreno Martínez, P. L. (2009). «De la caridad y la filantropía a la protección social del estado: las colonias escolares de vacaciones en España 1877-1936», *Historia de la educación: Revista interuniversitària*, (28), 135-159.

Otero Urtaza, E. M.; Navarro Patón, R. i Basanta Camiño, S. (2013). «Las colonias escolares de vacaciones y la Institución Libre de Enseñanza. Historia y actualidad», *Revista de investigación en educación*, 11 (2), 140-157

Pereyra-García Castro, M. A. (1982). «Educación, salud y filantropía: el origen de las colonias escolares de vacaciones en España», *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, (1), 145-168.

Rodríguez Pérez, J. F. (2016). «La primera colonia escolar de vacaciones para niños pobres de las escuelas públicas madrileñas (1887)», *El Futuro del Pasado: revista electrónica de historia*, (7), 407-439. DOI: <http://dx.doi.org/10.14516/fdp.2016.007.001.014>

Fonts documentals

Cañellas Alba, P. (1904, 19 de desembre). «Colonia escolar de niñas. Memoria». Arxiu General del Consell de Mallorca, X-917-55.

El Isleño (1893, 14 d'agost). «Colonia escolar del Puerto de Sóller». 37 (11951), 1.

El Magisterio Balear (1893, 29 de juliol). «Colonia escolar Mallorquina». 21 (30), 6-7.

El Magisterio Balear (1904, 9 de juliol). «Colonias escolares». 32 (28), 234.

Gaceta de Madrid (1892, 27 de juliol). «Real Orden de 26 de Julio». 3 (209), 353-354.

La Almudaina (1902a 1 d'agost). «Colonias escolares». 16 (6273), 1.

La Almudaina (1902b 10 d'agost). «Avante». 16 (6282), 2.

La Almudaina (1904. 15 de setembre), «Colonias escolares: La de niñas». 18 (7055), 2.

La Tarde (1904a, 2 de maig). «En el Centro Liberal: La conferencia de ayer». 2 (377), 3-4.

La Tarde (1904b, 30 de maig). «Colonias escolares». 2 (401), 1.

La Última Hora (1902, 1 d'agost). «La Colonia Escolar». 8 (2934), 2.

Porcel Riera, M. (1893a, 10 de juliol). «Proyecto de Colonia escolar». Arxiu General del Consell de Mallorca, X-904-83.

Porcel Riera, M. (1893b, 10 d'octubre). «Colonia escolar 1893. Resultados e inventario». Arxiu General del Consell de Mallorca, X-904-83.

Qüestionaris

Núm. 13 (2023, octubre). *Qüestionari*.

Núm. 40 (2023, octubre). *Qüestionari*.

Núm. 54 (2023, octubre). *Qüestionari*.

Núm. 70 (2023, octubre). *Qüestionari*.

Núm. 23 (2023, octubre). *Qüestionari*.

Núm. 92 (2023, octubre). *Qüestionari*.

Núm. 58 (2023, octubre). *Qüestionari*.

Núm. 111 (2023, octubre). *Qüestionari*.

